

פריימריז פתוחים בישראל הזדמנויות ואתגרים

עופר קניג

תקציר

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

תקציר

בהתחשב בתפקיד המרכזי שמפלגות ממלאות בגיוס אזרחים למשרות פוליטיות, יש חשיבות רבה לשיטה שבהן הן עושות שימוש בבואן לבחור את המנהיגים שלהן ואת המועמדים לפרלמנט. שיטה דמוקרטית רצויה לבחירת מנהיג ומועמדים לפרלמנט צריכה להשיג מספר יעדים מרכזיים: השתתפות, תחרותיות, ייצוגיות, היענותיות והוגנות. שני היעדים הראשונים הם עקרונות אשר נכללים גם בהגדרה המינמאלית ביותר לדמוקרטיה. ייצוג הוא רכיב מרכזי בדמוקרטיה המודרנית הייצוגית, והוא מכיל בתוכו גם הנחה לפיה נבחרי הציבור ייענו ויישאו באחריות לציבור הבוחרים.

מכאן, שהשיטה הדמוקרטית ביותר לבחירת מועמדים ומנהיגי מפלגות תתבסס על השתתפות ציבורית נרחבת, תיצור התמודדות אמיתית, תאפשר ייצוג של מגזרים חברתיים, תסייע לקשר משמעותי בין הנבחר לבוחר ותהיה הוגנת. אלא שלא קיימת שיטה אידיאלית שתענה על כל הקריטריונים הללו בו זמנית באותה מידה. מכאן אנו יוצאים להנחת היסוד שלנו: **אין גוף בוחר אופטימלי ואין שיטה מושלמת** לבחירת מנהיג המפלגה או רשימת המועמדים לכנסת. לא קיימת שיטה החפה מבעיות ומוגנת באופן מוחלט מניצול לרעה.

בהינתן החולשות הניכרות של שיטת הפריימריז במתכונתם הנוכחית, עלו לאחרונה במערכת הפוליטית קריאות לשקול להרחיב את ההליך אל מעבר לקהל חברי המפלגה (המתפקדים) ולאמץ פריימריז פתוחים. היתרון המובהק ביותר של פריימריז פתוחים נעוץ בכך שהם פותחים את הדלת להשתתפות רחבה יותר של אזרחים בהליכים פוליטיים. יש לשיטה יתרונות נוספים, אך לצידם אין להתעלם ממספר סיכונים:

יתרונות	חסרונות וסיכונים
הגברת מעורבות אזרחית בהליכים פוליטיים	פוטנציאל להשפעת יתר של תומכי מפלגות מתחרות
חסם ההשתתפות הנמוך יוצר הזדמנות להשתתפות רחבת היקף, אשר תנטרל את השפעת היתר של קבילני קולות ושל קבוצות כוח מאורגנות	במקרה של השתתפות דלה, חסם ההשתתפות הנמוך יוצר הזדמנות להגברת השפעתם של קבילני קולות ושל קבוצות כוח מאורגנות
שיפור תדמית המפלגה – פוטנציאל להתלהבות וסחף שיהוו מנוף משמעותי לקמפיין הבחירות	כישלון של התחרות יקרין תמונה שלילית על המפלגה ויחבל בסיכוייה לקראת הבחירות
פתיחת השורות לקהלים חדשים	פגיעה במידת השפעתם של חברי המפלגה ופעיליה לטובת אזרחים פחות מחויבים
קהל משתתפים רחב מאוד יחזק עוד יותר את היתרון המובנה ממנו נהנים מועמדים בעלי ממון או בעלי מוכרות ציבורית בשיטות בחירה כוללניות	

הנחות יסוד, מסקנות והמלצות

- 1. אין מתכון בדוק לשיטה מושלמת של בחירת מועמדים. לשיטת הפריימריז במתכונתה הנוכחית חולשות ניכרות.
- 2. התנסות בפריימריז פתוחים חייבת להיעשות בעיניים פקוחות, תוך הכרה בסיכונים האפשריים.
- 3. השימוש בפריימריז פתוחים בדמוקרטיות פרלמנטריות הוא חדש, ועליכן היכולת שלנו ללמוד מניסיון השוואתי היא מוגבלת.

לאור זאת אנו ממליצים:

- במידה ומפלגה (או רשימה משותפת) מעוניינת לקיים פריימריז פתוחים עליה להתנסות בהם, בשלב הראשון, רק לשם בחירת המנהיג, זאת משום שבהליך כזה הסיכונים והנזקים הפוטנציאליים נמוכים יותר. רק לאחר התנסות כזו ואם הוכתרה בהצלחה, יש לשקול אימוץ פריימריז פתוחים גם לבחירת רשימת המועמדים לכנסת.
- שילוב פריימריז פתוחים כאחד מהגופים הבוחרים בבחירת המועמדים לכנסת. הדרך המאוזנת ביותר לבחירת רשימת מועמדים, היא שילוב בין כמה גופים בוחרים (משורייני יו"ר, נבחרי מוסדות המפלגה) בנוסף לכלל המשתתפים בפריימריז. אימוץ פתק הצבעה פתוח למחצה, שיאפשר לבוחרים ביום הבחירות לכנסת להביע העדפה למועמד/ים הוא צעד משלים.
- מפלגות קטנות חשופות יותר לסיכונים של השתלטות עויינת על הליך ההצבעה ולכן צריכות לנקוט זהירות יתרה בבואן לקבוע את כללי המשחק של פריימריז פתוחים.

אמצעים להבטחת הצלחת הפריימריז והקטנת הסיכון הכרוך בהם:

- סדר הגודל של המשתתפים: ככל שגדל מספר המשתתפים בפריימריז קטנה היכולת להשפיע על תוצאותיהם באמצעות הצבעות מאורגנות.
- המלצה: החלטה של מפלגה (או רשימה משותפת) על קיום פריימריז פתוחים צריכה להיות מלווה בתכנון צעדים להפיכת ההתמודדות לאטרקטיבית ובעלת עניין לציבור הרחב.
- התמודדות עם השלכות שליליות של הנמכת חסמי ההשתתפות: הפריימריז הפתוחים כשמן כן הם – פותחים את הדלת בפני כל מועמד ובפני כל מצביע מה שעלול לפגוע באיכות המועמדים (וזיהויים עם ערכי המפלגה) ולהגדיל השתתפות של מצביעים בעלי אינטרסים זרים.

המלצה: לאזן את מימד הפתיחות על ידי הצבת דרישות או הגבלות. לדוגמא, הצבת תנאי מועמדות קשיחים שיבטיחו שרק מועמדים המזוהים עם ערכי המפלגה יתמודדו או דרישה מהמשתתפים להירשם מראש זמן קצר טרם יום הבחירות.

כ-25 שנים מאז אימצו המפלגות הגדולות בישראל את שיטת הפריימריז המפלגתיים - שיטה שבה חברי המפלגות (כלומר, המתפקדים) בוחרים את מנהיג המפלגה ואת מועמדי המפלגה לכנסת - דומה שיש היום במערכת הפוליטית הסכמה רחבה על כישלונה. השיטה, שהחלה את דרכה כהבטחה גדולה, הפכה במרוצת השנים לאחד המוסדות הפוליטיים המושמצים ביותר. האם צללה העת לבחון שיטה אחרת לבחירת המועמדים לכנסת? האם אכן הגיע הזמן לאמץ שיטה פתוחה וכוללנית יותר? ובכלל, מה מאפשרים פריימריז פתוחים למפלגות, למועמדים, לאזרחים ולמערכת הפוליטית; מהם הסיכונים שמפלגה צריכה להביא בחשבון כאשר היא שוקלת לעבור לשיטת הפריימריז הפתוחים; ומה אפשר ללמוד ממפלגות במדינות אחרות שאימצו שיטות פריימריז כאלה?

מסמך זה סוקר את התפתחות שיטת הפריימריז בישראל ואת הביקורות העיקריות עליה, מציג טיפולוגיה של שיטות פריימריז וממפה את הסוגיות שצריכות להנחות את מקבלי ההחלטות כאשר הם בוחרים את אפשרות אימוץ השיטה. כמו כן הוא דן בשאלה אם ראוי להפקיד בידי המדינה את הניהול, האסדרה והפיקוח על הפריימריז, פורש את ההזדמנויות והסיכונים שבפריימריז פתוחים ומציע מודלים אפשריים לפריימריז כאלה.

ד"ר עופר קניג הוא עמית מחקר במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה בכיר במכללה האקדמית אשקלון. ד"ר קניג הוא מומחה לפוליטיקה השוואתית, ובפרט: בחירות, מועמדים ומנהיגי מפלגות, שינויים בשיטות בחירה וחוקה במבט השוואתי עולמי, פוליטיקה ישראלית, מפלגות (אידיאולוגיה ומבנה) ושיטות ממשל.

המסמך הוא חלק מעבודת המרכז לממשל וכלכלה במכון הישראלי לדמוקרטיה, בניהולה של **דפנה אבירם-ניצן**, והתוכנית "רפורמות פוליטיות", בראשות פרופ' גדעון רהט.